

СПІВВІДНОШЕННЯ ПРИНЦИПІВ ДОБРОСОВІСНОСТІ ТА СВОБОДИ ДОГОВОРУ
У РЕГУЛЮВАННІ ПЕРЕДДОГОВІРНИХ ВІДНОСИН В УКРАЇНІTHE RELATIONSHIP BETWEEN THE PRINCIPLES OF GOOD FAITH
AND FREEDOM OF CONTRACT IN THE REGULATION OF PRE-CONTRACTUAL
RELATIONSHIPS IN UKRAINE

Іванько І.П., аспірант

Інститут права Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Принципи добросовісності та свободи договору є фундаментальними наріжними каменями сучасного договірного права, формуючи природу та зміст правових відносин між сторонами як на стадії укладення, так і на стадії виконання договору. У контексті гармонізації українського договірного права з європейськими стандартами, співвідношення між згаданими принципами набуває особливого значення. Ця стаття досліджує взаємодію між принципами добросовісності та свободи договору в регулюванні переддоговірних відносин в Україні. Дослідження підкреслює, що, не дивлячись на те, що принцип свободи договору дозволяє сторонам вільно вести переговори, а також й визначати умови своїх угод, така свобода не є абсолютною. Вона обмежується принципом добросовісності, який вимагає від сторін діяти чесно, розкривати необхідну інформацію та уникати зловживання своїми правами. Аналіз ґрунтується на огляді українського законодавства, судової практики, а також наукових праць провідних українських та іноземних фахівців у галузі договірного права. Стаття досліджує, як українські суди розглядають конфлікти між двома згаданими принципами у переддоговірних відносинах, наводячи приклади з вітчизняної судової практики. Вона також пропонує порівняльний аналіз європейського підходу до балансу між добросовісністю та свободою договору, спираючись на Принципи європейського договірного права (PECL) та Принципи УНІДРУА. У дослідженні формулюється висновок, що досягнення належного балансу між добросовісністю та свободою договору є вкрай важливим задля забезпечення справедливості у переддоговірних відносинах, а також з метою захисту законних очікувань сторін. Отримані результати сприяють поточній дискусії стосовно вдосконалення правового регулювання переддоговірних відносин в Україні у відповідності до європейських правових стандартів.

Ключові слова: принцип добросовісності, принцип свободи договору, переддоговірні відносини, договірне право, європейські стандарти, цивільне право, комерційна таємниця, Принципи Європейського договірного права (PECL), Принципи міжнародних комерційних договорів UNIDROIT, Draft Common Frame of Reference (DCFR).

The principles of good faith and freedom of contract are fundamental cornerstones of modern contract law, shaping the nature and content of legal relationships between parties both at the conclusion and performance stages of a contract. In the context of harmonizing Ukrainian contract law with European standards, the relationship between these principles becomes particularly significant. This article examines the interplay between the principles of good faith and freedom of contract in the regulation of pre-contractual relations in Ukraine. The study highlights that while the principle of freedom of contract allows parties to freely negotiate and determine the terms of their agreements, this freedom is not absolute. It is constrained by the principle of good faith, which requires parties to act honestly, disclose necessary information, and avoid abusing their rights. The analysis is based on a review of Ukrainian legislation, judicial practice, and scholarly works by leading Ukrainian and foreign experts in contract law. The article explores how Ukrainian courts have addressed conflicts between these two principles in pre-contractual relations, providing examples from domestic case law. It also offers a comparative analysis of the European approach to the balance between good faith and freedom of contract, drawing on the Principles of European Contract Law (PECL) and UNIDROIT Principles. The study concludes that achieving a proper balance between good faith and freedom of contract is essential for ensuring fairness in pre-contractual relations and protecting the legitimate expectations of parties. The findings contribute to the ongoing discourse on improving the legal regulation of pre-contractual relations in Ukraine in line with European legal standards.

Key words: principle of good faith, principle of freedom of contract, pre-contractual relations, contract law, European standards, civil law, trade secret, Principles of European Contract Law (PECL), Principles of International Commercial Contracts UNIDROIT, Draft Common Frame of Reference (DCFR).

Принципи добросовісності та свободи договору є ключовими засадами сучасного договірного права, що визначають характер і зміст правовідносин між сторонами як на етапі укладення договору, так і на стадії його виконання. В умовах гармонізації українського договірного права з європейськими стандартами питання співвідношення цих принципів набуває особливого значення. Це пояснюється необхідністю забезпечення балансу між правом сторін на вільний вибір умов договору та вимогою дотримання чесності й справедливості у взаємодії.

Переддоговірні відносини є стадією, на якій сторони здійснюють переговори, обмінюються інформацією та формують основу майбутнього договору. На цьому етапі принцип свободи договору проявляється у праві сторін самостійно вирішувати питання укладення угоди та визначення її умов. Водночас принцип добросовісності обмежує цю свободу, вимагаючи від сторін діяти чесно, розкривати необхідну інформацію та не зловживати своїм правом.

Аналіз наукових джерел свідчить про значну увагу до принципів свободи договору і добросовісності. Зокрема, дослідженням питань свободи договору займалися такі

вітчизняні вчені, як О. А. Беляневич, А. П. Беляєва, В. О. Горева, А. Г. Карапетова, А. В. Луць, О. І. Савельєва, А. Н. Танага, які розкривають сутність цього принципу, його межі та особливості впливу на договірні відносини. Принцип добросовісності у тому або іншому його аспекті вивчали О. О. Бакалінська, О. В. Безух, С. М. Бервено, Д. Г. Павленко, В. Д. Примака, А. В. Смітюх, Ю. А. Тобота, І. М. Шаркова й інші. Принцип добросовісності як загальноправова категорія вивчали М. І. Брагинським, В. В. Вітрянським, що аналізували його місце у договірному праві та можливість застосування до переддоговірних відносин. У зарубіжній літературі проблеми добросовісності і свободи договору висвітлені у працях К. Цвайгерта та Х. Кьотца, які розглядають ці принципи як фундаментальні засади європейського приватного права. Водночас залишається актуальним питання їхнього співвідношення на переддоговірній стадії в українському праві.

Метою дослідження є визначення співвідношення принципів свободи договору і добросовісності на стадії переддоговірних відносин із урахуванням чинного українського законодавства, судової практики та європейського досвіду.

Принцип свободи договору виступає фундаментальним положенням сучасного цивільного права, яке відображає автономію волі сторін у договірних відносинах. Його витoki сягають римського права, де він знайшов свій прояв у відомій максимі «*pacta sunt servanda*» (договори повинні виконуватися). Це значить, що сторони мають право у самостійному порядку вирішувати питання укладення договору, визначати його умови та припиняти його дію за взаємною згодою чи в порядку, встановленому законом.

У сучасному українському праві принцип свободи договору закріплений у ст. 627 Цивільного кодексу України (ЦКУ), яка встановлює, що сторони є вільними у виборі контрагента, формуванні змісту договору і окресленні його умов. Зазначене положення надає сторонам можливість створювати як типові, так і нетипові договори, обирати форму їх укладення (усну або письмову), а також визначати права і обов'язки на власний розсуд [1]. Основними аспектами свободи договору є: свобода укладення договору – право сторін вирішувати, чи укласти договір, і з ким саме його укласти; свобода вибору контрагента – сторони мають право обирати один одного без обмежень, за винятком випадків, передбачених законом; свобода визначення умов договору – сторони самостійно формують зміст договору, узгоджуючи його положення відповідно до своїх інтересів; свобода форми договору – можливість укладення договору у письмовій, усній або іншій, не забороненій законом, формі [2, с. 103]. Проте свобода договору не є абсолютною. Її реалізація обмежується необхідністю дотримання інших правових принципів, таких як добросовісність, справедливість, розумність та законність [3, с. 119]. Вказане забезпечує баланс між приватною автономією сторін і загальним публічним інтересом.

Одним із ключових аспектів свободи договору є свобода ведення переговорів. Переддоговірні відносини – це процес, на якому сторони мають можливість обговорити умови майбутнього договору, обмінятися інформацією та визначити свої позиції [4, р. 180]. Свобода ведення переговорів означає, що сторони можуть ініціювати переговори у будь-який час та на власний розсуд; вибір форми переговорів є вільним – сторони можуть обирати усний чи письмовий формат, використовувати засоби електронного зв'язку, організовувати особисті зустрічі тощо; зміст переговорів визначається виключно сторонами: вони можуть обговорювати будь-які питання, що мають значення для укладення договору; сторони мають право не розкривати певну інформацію, якщо це не суперечить принципу добросовісності [5, с. 174].

Важливим аспектом свободи ведення переговорів є право сторін на комерційну таємницю. Це право дозволяє сторонам не розкривати конфіденційну інформацію, що має комерційну цінність. Проте ця свобода також має межі, зокрема щодо обов'язку розкриття інформації, яка може вплинути на рішення іншої сторони. Ще одним важливим проявом свободи договору є право сторін припинити переговори у будь-який момент до укладення договору. Це право є природним наслідком автономії волі сторін і визнається як національним, так і міжнародним приватним правом [6; 7]. Право на припинення переговорів означає, що жодна зі сторін не зобов'язана укласти договір у випадку, якщо вважає це недоцільним або невідповідним. Водночас це право має певні обмеження:

- добросовісність – сторона, яка припиняє переговори, не повинна використовувати це право для введення іншої сторони в оману або завдання їй шкоди;
- обґрунтованість – якщо переговори були припинені без поважних причин, інша сторона може вимагати відшкодування збитків, завданих унаслідок такої поведінки;
- інформаційний обов'язок – сторона, що припиняє переговори, має належним чином повідомити про це іншу сторону [8, с. 107].

У судовій практиці України принцип свободи припинення переговорів визнається, проте розглядається крізь призму добросовісності та справедливості. Це особливо важливо у випадках, коли одна зі сторін зазнала фінансових втрат через необґрунтоване припинення переговорів. Незважаючи на фундаментальність свободи договору, цей принцип має межі, зумовлені як законодавством, так і загальними засадами цивільного права. Основними обмеженнями свободи договору є:

- принцип добросовісності – сторони мають діяти чесно та сумлінно, як під час переговорів, так і під час укладення договору;
- законність – умови договору повинні відповідати нормам діючого законодавства; моральність – сторони не можуть домовлятися про дії, що суперечать суспільним інтересам або загальноновизнаним моральним засадам;
- захист слабкої сторони – у деяких випадках законодавство передбачає спеціальні гарантії для споживачів, працівників та інших осіб, які мають слабше становище у договірних відносинах [9; 10, с. 23; 5, с. 175]. Обмеження свободи договору є необхідними для запобігання зловживанням та забезпечення справедливого балансу між інтересами сторін.

Принцип добросовісності є одним із ключових засад цивільного права, який покликаний забезпечити чесність, справедливість та сумлінність у відносинах між сторонами. Його коріння сягає римського права, де добросовісність (*bona fides*) використовувалася як основа для оцінки правомірності дій сторін. Сучасне розуміння добросовісності є значно ширшим і включає як суб'єктивний, так і об'єктивний аспект.

У українському праві принцип добросовісності закріплений у ст. 3 Цивільного кодексу України, яка визначає його як одну з загальних засад цивільного законодавства. Принцип добросовісності поширюється на всі стадії договірних відносин, включаючи переддоговірну стадію. Сутність добросовісності полягає у вимозі до сторін діяти чесно та відкрито, не вводити одна одну в оману та не зловживати своїми правами. Вона вимагає врахування інтересів іншої сторони та утримання від вчинення дій, які можуть завдати їй шкоди [1].

Добросовісність у переддоговірних відносинах відіграє особливо важливу роль, оскільки на цьому етапі сторони ще не мають договірних зобов'язань, але вже вступають у правовідносини, що мають значний вплив на їхні майбутні інтереси [11, с. 135]. Добросовісність у праві може мати два основних виміри: об'єктивний та суб'єктивний. Об'єктивна добросовісність відображає загальні стандарти поведінки, які мають дотримуватися всі учасники цивільних відносин. Це означає, що сторони повинні діяти чесно та сумлінно, незалежно від своїх особистих намірів або інтересів. Об'єктивна добросовісність виступає як нормативний критерій, за яким оцінюється поведінка сторін. Суб'єктивна добросовісність стосується внутрішнього ставлення сторін до своїх дій. Вона визначає, чи знала сторона про обставини, що могли призвести до введення іншої сторони в оману, чи мала намір вчинити неправомірні дії [12, с. 67]. У переддоговірних відносинах ці два види добросовісності часто перетинаються. Наприклад, сторона, що свідомо приховала інформацію, яка є істотною для іншої сторони, діє недобросовісно як з об'єктивної, так і з суб'єктивної точки зору.

Принцип добросовісності має численні прояви у переддоговірних відносинах. Обов'язок надавати істотну інформацію – сторони мають повідомляти одна одну про обставини, які можуть мати значення для прийняття рішення про укладення договору. Наприклад, продавець нерухомості зобов'язаний розкрити інформацію про наявність обтяжень на об'єкт. Заборона введення в оману – сторони не мають права надавати недостовірну інформацію або умисно приховувати факти, які можуть

вплинути на рішення контрагента. Обов'язок належного ведення переговорів – переговорний процес має відбуватися у конструктивній та відкритій формі. Це значить, що сторони мають обговорювати питання добросовісно, без наміру нав'язати свою волю іншій стороні. Недопустимість зловживання правом на припинення переговорів – якщо одна зі сторін припиняє переговори без поважної причини, вона може бути зобов'язана відшкодувати збитки іншій стороні. Захист комерційної таємниці – сторони мають дотримуватися конфіденційності інформації, отриманої під час переговорів, навіть якщо договір не буде укладено [13, р. 81].

Добросовісність у переддоговірних відносинах виконує низку важливих функцій, які забезпечують баланс інтересів сторін та сприяють досягненню справедливого результату. Основні функції добросовісності включають:

- запобігання зловживанням правом;
- захист законних очікувань;
- підвищення правової визначеності;
- сприяння справедливості [12, с. 68].

У контексті судової практики України принцип добросовісності використовується як критерій для оцінки правомірності поведінки сторін на переддоговірній стадії. Наприклад, якщо одна зі сторін безпідставно припинила переговори, інша може звернутися до суду із вимогою щодо відшкодування збитків.

Принцип свободи договору та принцип добросовісності є фундаментальними засадами цивільного права, але їх співіснування не завжди є безконфліктним. З одного боку, свобода договору гарантує сторонам можливість самостійно визначати умови майбутньої угоди та приймати рішення щодо її укладення чи відмови. З іншого боку, принцип добросовісності покладає на сторони обов'язок діяти чесно, відкрито та сумлінно, що може обмежувати їхню свободу в певних випадках [13, р. 82].

Добросовісність виступає як природне обмеження свободи договору. Вона визначає межі допустимої поведінки сторін під час переговорного процесу. Це означає, що навіть маючи право на ведення переговорів або їх припинення, сторони зобов'язані діяти у спосіб, що не порушує законні інтереси іншої сторони. Прикладом прояву добросовісності як межі свободи договору є ситуація, коли сторона не має права умисно вводити іншу сторону в оману або приховувати інформацію, яка має істотне значення для укладення договору. Навіть якщо свобода договору дозволяє обирати, чи укладати угоду, чи ні, недобросовісна поведінка у цьому процесі може призвести до правових наслідків. Співіснування принципів свободи договору та добросовісності може призводити до конфліктів, особливо коли сторони мають протилежні інтереси на переддоговірній стадії. Такі конфлікти можуть виникати у таких випадках: введення в оману однієї зі сторін; одностороннього припинення переговорів; неспівмірності прав і обов'язків сторін [7].

Судова практика України показує різні підходи до використання принципів свободи договору та добросовісності у переддоговірних відносинах. У рішеннях судів можна виділити кілька ключових аспектів: захист законних очікувань сторін; відшкодування збитків у разі зловживання правом на припинення переговорів; застосування презумпції добросовісності [12, с. 69]. У справі від 11.11.2021 р. № 910/8482/18 Верховний Суд України розглянув ситуацію, де одна зі сторін, посилаючись на принцип свободи договору, в односторонньому порядку припинила переговори щодо укладення договору, що спричинило суттєві втрати іншої сторони. Суд встановив, що така поведінка суперечить принципу добросовісності, оскільки сторона, яка припинила переговори, діяла з наміром завдати шкоди іншій стороні, що є формою зловживання правом. У результаті суд визнав дії сторони недобросовісними та зобов'язав її відшкодувати завдані збитки

[14]. Наведений приклад демонструє, що навіть на переддоговірній стадії сторони зобов'язані діяти добросовісно, а зловживання правом може призвести до юридичної відповідальності. Однак, варто зазначити, що українські суди не завжди послідовні у застосуванні принципу добросовісності. У деяких випадках суди надто формально підходять до аналізу переддоговірних відносин, ігноруючи можливі зловживання правом.

Європейське право надає значної уваги як свободі договору, так і принципу добросовісності. Основні міжнародні акти, що регулюють ці питання, включають: Принципи Європейського договірної права (PECL) передбачають обов'язок діяти добросовісно та чесно на всіх етапах договірних відносин; Принципи міжнародних комерційних договорів UNIDROIT проголошують добросовісність та чесність як універсальні вимоги до сторін у договірних відносинах; Draft Common Frame of Reference (DCFR) – містить положення, що передбачають обов'язок добросовісного ведення переговорів та захист законних очікувань сторін. Законодавства країн ЄС, зокрема Німеччини та Франції, передбачають можливість покладення відповідальності на сторони за порушення добросовісності на переддоговірній стадії. Це може включати відшкодування збитків або навіть визнання договору недійсним [15]. Для України важливим є врахування європейського досвіду у регулюванні переддоговірних відносин. Вказане сприятиме гармонізації українського договірної права з європейськими стандартами та підвищенню рівня захисту прав сторін.

Аналіз принципів свободи договору та добросовісності у регулюванні переддоговірних відносин свідчить про їхню фундаментальну важливість для цивільного права України. Принцип свободи договору надає сторонам можливість вільно визначати умови майбутнього договору, приймати рішення про його укладення чи відмову від нього. Ця свобода є основою автономії волі сторін, що є базовою категорією приватного права. Однак свобода договору не є абсолютною – вона має свої межі, які визначаються, зокрема, принципом добросовісності. Добросовісність виступає як принцип, що забезпечує чесність, відкритість та сумлінність поведінки сторін на всіх етапах договірних відносин, у тому числі на переддоговірній стадії. Вона покликана запобігати зловживанням правами, захищати законні очікування сторін та сприяти правовій визначеності. Принцип добросовісності є водночас етичною та правовою нормою, що має широкий діапазон застосування та значною мірою впливає на визначення змісту та меж свободи договору. Співвідношення цих двох принципів можна охарактеризувати як баланс між автономією сторін та їх обов'язком діяти чесно. На переддоговірній стадії цей баланс проявляється в необхідності дотримання добросовісності навіть в той час, як сторони мають повну свободу щодо початку, ведення або припинення переговорів. Недобросовісна поведінка, навіть у рамках реалізації свободи договору, може бути підставою для покладення відповідальності або визнання недійсності правочину.

Незважаючи на значення принципів свободи договору та добросовісності, їх регулювання у законодавстві України залишається неповним та недосконалим. Аналіз судової практики свідчить про низку проблем: відсутність чітких законодавчих положень щодо переддоговірної відповідальності; непослідовність судової практики; складність доведення недобросовісності; обмеженість механізмів відшкодування збитків; недостатня рецепція європейських стандартів.

Для підвищення ефективності регулювання переддоговірних відносин в Україні і забезпечення справедливого балансу між принципами свободи договору та добросовісності пропонується. Внести зміни до Цивільного кодексу України, передбачивши окрему норму про обов'язок сторін діяти добросовісно під час переддоговірних відносин.

Така норма має визначати обов'язок сторін надавати повну та достовірну інформацію, утримуватися від введення в оману та забезпечувати чесне ведення переговорів. Запровадити механізм переддоговірної відповідальності, який би передбачав відшкодування збитків у випадку недобросовісної поведінки сторони. Це може включати як реальні збитки, так і втрачений прибуток. Розробити рекомендації для судів щодо тлумачення принципів свободи договору і добросовісності, які б забезпечували єдність судової практики та сприяли більш послідовному захисту прав сторін. Гармонізувати національне законодавство з європейськими стандартами, враховуючи положення PECL, UNIDROIT

та DCFR. Це дозволить врахувати найкращі європейські практики у регулюванні переддоговірних відносин. Підвищити рівень правової культури учасників договірних відносин, зокрема шляхом проведення навчальних заходів та роз'яснювальної роботи для підприємців, юристів та інших зацікавлених осіб. Забезпечити більш чітке правове визначення критеріїв добросовісної поведінки у переддоговірних відносинах, що дозволить сторонам краще розуміти свої права та обов'язки. Створити ефективні механізми доказування недобросовісної поведінки, зокрема через впровадження цифрових інструментів фіксації переговорного процесу (електронна переписка, відеозаписи).

ЛІТЕРАТУРА

1. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV. Дата оновлення: 09.04.2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 14.09.2025).
2. Бойчук О. І. Історичний аналіз становлення та розвитку принципу свободи договору. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2024. № 4. С. 101-107. DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.04.16>
3. Басай О. В. Принцип свободи договору за цивільним законодавством України. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2013. Вип. 1(3). С. 117-127.
4. Kokhanovska O., Tsiura V., Kokhanovskyi V. Pre-contractual relationship in the contract law of Ukraine and the DCFR: the problem of updating legal regulation in view of the reform of the Civil Code of Ukraine. *Revista Jurídica Portucalense*. 2023. P. 178-197. URL: <https://revistas.rcaap.pt/juridica/article/view/30500> (дата звернення: 15.09.2025).
5. Стільник І. В. Принцип свободи договору та його обмеження: дихотомія понять. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2024. № 3. С. 173-176. DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.03.28>
6. Менджул М. В. Свобода договору та її межі: відповідність цивільного законодавства України європейським підходам. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. Серія Право. 2022. № 69. С. 114-117.
7. Молчанова М. Є. Проблематика застосування принципу свободи договору при укладанні фраздаторної угоди. Шостий апеляційний адміністративний суд. 2025. URL: <https://6aas.gov.ua/ua/proekty/articles/m/5367-pr oblematyka-zastosuvannia-pryntsypu-svobody-dohovogu-pry-ukladanni-fraudatornoi-uhody.html> (дата звернення: 16.09.2025).
8. Никифоров В. Межі свободи договору крізь призму розумності, справедливості та добросовісності. *Юридичний вісник*. 2019. № 4. С. 104-111. DOI: <https://doi.org/10.32837/yuv.v0i4.976>
9. Луць А. В. Свобода договору в цивільному праві України : дис... канд. юрид. наук: 12.00.03. Львів, 2001. 166 с.
10. Расько Ю. О. Окремі підстави обмеження свободи договору при виборі виду правочину. *ScienceRise: Juridical Science*. 2022. № 3 (21). С. 22-25. DOI: <https://doi.org/10.15587/2523-4153.2022.265544>
11. Карнаух В. С. Окремі аспекти регулювання переддоговірних відносин (на прикладі України та Німеччини). *Науковий вісник Ужгородського Національного університету*. Серія: Право / гол. ред. Ю. М. Бисага. Ужгород : Видавничий дім «Гельветика», 2015. Вип. 35. Ч. 1. Т. 1. С. 133-138.
12. Бітюк П. До питання про співвідношення добросовісності та свободи договору. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 8. С. 65-70.
13. Krutnyk R. The principle of good faith in contractual obligations in the context of the modernization of civil legislation of Ukraine. *Актуальні проблеми правознавства*. 2024. № 2 (38). С. 79-84.
14. Ухвала КГС ВП від 27.07.2021 року у справі №910/8482/18 (910/4866/21). Протокол. 2025. URL: https://protocol.ua/ua/postanova_kgs_vp_vid_29_11_2021_roku_u_spravi_910_8482_18_910_4866_21/ (дата звернення: 17.09.2025).
15. Владишевська В. В., Давидова І. В. Категорія «свобода договору»: досвід вітчизняного та міжнародного застосування. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. №1. С. 593-595. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-1/138>

Дата першого надходження рукопису до видання: 25.09.2025
 Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 20.10.2025
 Дата публікації: 29.10.2025